

Rösträttens föränderliga gränser i 1900-talets Sverige

Annika Berg & Martin Ericsson (red.), *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*, 288 s., ill., Göteborg & Stockholm: Makadam förlag 2021.

AREN 2018–2021 FIRADES SOM demokratijubileum i Finlands västra grannland. Firandet började med ihåggkommandet av kvinnornas kamp för rösträtten i Sverige och avslutades med hundraårsjubileet för det första riksdagsvalet med allmän och lika rösträtt 1921. I samband med jubileet utkom antologin *Allmän rösträtt*, redigerad av Annika Berg och Martin Ericsson, på Makadam förlag. Boken är en produkt av ett forskningsprojekt med samma namn och bygger till stor del på ett temanummer av tidskriften *Arbetshistoria* (2019:2–3), vars artiklar har fördjupats och breddats. Viss tematisk och kronologisk överlappning har inte kunnat undvikas, men redaktörerna och författarna har lyckats med konststycket att från pärm till pärm skapa en känsla av innehållsmässig, stilistisk och visuell enhetlighet i läsoplevelsen.

Verkets syfte är att granska de begränsningar i rösträtten som levde kvar och till viss del även tillkom efter den allmänna och lika rösträttens införande i Sverige. Rösträttens begränsningar före 1918 är relativt väl utforskade, men begränsningarna som tillkom efter de stora och med rätta hyllade reformerna är betydligt mindre kända. Syftet med boken – och forskningsprojektet – är därmed att fylla en lucka i forskningsläget. Boken utgör också ett tematiskt uppslagsverk.

Redaktörerna specificerar fyra utgångspunkter för bokens undersökningar. För det första finns det ingen universellt accepterad definition av allmän rösträtt. Den här utgångspunkten är högst aktuell. Flera av bokens bidrag visar att definitionen av den allmänna rösträtten är en tvistefråga även i vår samtid. Vissa av de så kallade rösträttsstrecken fortsätter att avgränsa vilka som kan delta i den specifika form av politiskt deltagande som riksdagsvalet och kommunalvalet utgör.

För det andra påpekar redaktörerna att den allmänna rösträtten i praktiken är begränsad i alla demokratiska stater. Vissa historiska begränsningar betraktas i dag som oförenliga med begreppet ”allmän rösträtt” (till exempel uteslutning av kvinnor) medan åldersgränser och uteslutning av icke-medborgare utgör regel snarare än undantag. I verket granskas dessa ännu existerande rösträttsstreck som de historiskt och politiskt relativa fenomen de är – detta är den tredje utgångspunkten för boken. Samtidigt

konstaterar redaktörerna att bokens syfte inte är att lägga fram normer för rösträttens utformning i framtiden. Läsaren kan dock inte undgå att dra sina egna slutsatser på grundval av den presenterade evidensen.

För det fjärde understryker redaktörerna att boken fokuserar specifikt på rösträtten i representativa val. Andra former av demokratiskt deltagande eller politisk verksamhet lämnas utanför bokens frågeställning, exempelvis direktdemokrati, yttrandefrihet och ursprungsbefolkningars kamp för självbestämmande. Denna brasklapp i introduktionen får mig att fundera på om redaktörerna har garderat sig mot en snäv läsning av rösträtten som demokratins A och O.

Begränsningarna eller rösträttsstrecken behandlas tematiskt i en ungefärlig kronologisk ordning. I det andra kapitlet visar Anders Ahlbäck och Fia Sundevall hur försummad värnplikt tillämpades som könsspecifikt rösträttshinder fram till 1924. Sundevall behandlar också olika ekonomiska rösträttshinder i kapitel 4, som bildar en tematiskt och kronologiskt elegant övergång mellan kapitel 3 och 5. I det första av dessa två kapitel undersöker Annika Berg hur straffpåföljdsstrecket blev ett straff på straffet, och med vilka argument dess avskaffande genomdrevs. I det andra fördjupar hon sig sedan i frågan om ”det sista strecket”, det vill säga omyndigförklaringen som rösträttshinder, som avskaffades så sent som 1989. Detta kapitel är speciellt gripande läsning. Berg skildrar ett antal tragiska fall där människor förlorade sina medborgerliga rättigheter till följd av godtyckligt utfärdade omyndigförklaringar.

I kapitel 6 hoppar vi inledningsvis bakåt i tiden när Jonathan Josefsson och Bengt Sandin undersöker förändringar i rösträtts- och valbarhetsåldern under hela 1900-talet. Senast från och med detta kapitel förstår läsaren också att ”det sista strecket” faktiskt ännu inte har avskaffats. Flera avgränsningar fortsätter att reglera valdeltagandet än i dag. I kapitel 7 berättar Martin Ericsson om debatten kring rösträtt för icke-medborgare och för utlandssvenskar under 1900-talet. Samtidigt visar Ericsson att denna rösträttsreform är långt ifrån accepterad i dagsläget. För undertecknad, född i Sverige av finska föräldrar, är det speciellt intressant att finska invandrarorganisationer, som Riksorganisationen för finska föreningar i Sverige, initierade kampen för införandet av kommunal rösträtt för invandrare utan svenskt medborgarskap.

De två avslutande kapitlen bryter den kronologiska ordningen och hade kanske med fördel kunnat placeras tidigare i boken. I kapitel 8 visar Julia Nordblad hur rätten att rösta inte alltid har förverkligats. Administrativa och praktiska hinder – orsakade av politiska åtgärder och därmed möjliga att påverka – har kunnat leda till att hela befolkningsgrupper fått svårt att realisera sin rättighet. I synnerhet samerna i Jämtland, som sedan 1700-talet varit skrivna i specifika ”lappförsamlingar” och därmed befun-

nit sig utanför de reguljära församlingarna och kommunerna, föll mellan stolarna ända fram till 1940-talet. Även många renskötande samer, som ofta befann sig långt borta från närmaste vallokal, drabbades av oviljan att reformera ett system vars brister hade varit uppenbara i decennier. Förtidsröstning var länge ett privilegium förbehållet specifika yrkesgrupper, men samiska renskötare räknades inte till dessa, trots att – som Nordblad påpekar – den svenska samepolitiken syftade till att bevara deras nomadiska livsstil och näring.

Eftersom frågor om representativitet ofta ställs, mer eller mindre berättigat, till studier om marginaliserade grupper i samhället, skulle Mattias Lindgrens avslutande kapitel om kvantitativa effekter av rösträttsbegränsningarna ha kunnat fungera bättre om det placerats direkt efter inledningen. Lindgren visar att de befolkningsgrupper som uteslöts från rösträtten under 1900-talet tillsammans utgjorde en betydande del av befolkningen. Han redogör även för de rösträttsbegränsningar som hade störst konsekvenser för representationen av olika befolkningsgrupper och för befolkningen som helhet. Andelen icke-röstberättigade (i riksdagsvalen) vuxna invånare i Sverige har faktiskt ökat sedan 1980-talet, trots lagändringar som avskaffade en rad olika rösträttsbegränsningar och sänkte rösträttsåldern under 1900-talets andra hälft. Detta beror på den ökade andelen utländska medborgare i befolkningen, som dock, som tidigare nämnts, har rösträtt i kommunalval.

En röd tråd i boken är frågan om huruvida rösträtten kan anses som en grundläggande rättighet eller en förpliktelse som medborgaren måste göra sig förtjänt av. I början av 1900-talet var det oftast den politiska högern som höll fast vid den sistnämnda synen. Därför skulle värnpliktskolkande och personer som undlåtit att betala skatt diskvalificeras från rösträtten, därför höjdes åldersgränserna efter rösträttens sociala utvidgande och därför ansågs det rimligt att man kunde förlora rösträtten som straffpåföljd. Straffpåföljdsstrecket avskaffades dock med liknande argument som när den kommunala rösträtten utvidgades till att omfatta myndiga personer utan medborgarskap: rösträttens utövande skulle bidra till att integrera den enskilda personen i samhället. Integrations- och rättighetslinjen har associerats med vänsterkrafter i politiken. Samtidigt visar tvisten om utlandssvenskarnas rösträtt under 1900-talets andra hälft att argument om rösträtten som en förtjänst eller belöning för utträttade tjänster också kunde föras fram av vänstern.

Boken är rikt illustrerad med fotografier och samtida dokument. Mattias Lindgrens kapitel innehåller även flera tydliga grafer som illustrerar kvantitativa förändringar över tid. En historisk aktör sticker ut lite extra: politikern Carl Lindhagen, som syns på bild tre gånger och figurerar i fyra kapitel som rösträttsaktivist och som exkluderade gruppers förkämpe.

Lindhagens ledstjärna i rösträttskampen var att rösträtten skulle inkludera så många som möjligt. I en tid då många andra inflytelserika aktörer accepterade rösträttsstrecken på pragmatiska grunder – till exempel, som Ahlbäck och Sundevall visar, för att man inte ville riva upp lagstiftning som just hade införts, eller, som Ericsson visar, för att man inte ville provocera fram en fientlig opinion hos majoritetsbefolkningen – förblev Lindhagens principfasthet exceptionell.

I Finland har rösträttsbegränsningarna som ännu rådde efter införandet av den allmänna och lika rösträtten och enkammarriksdagen 1906 utforskats av exempelvis Minna Harjula. Finland har också firat rösträttskampens resultat i egna jubiléer. Med tanke på Sveriges och Finlands gemensamma historia vore det intressant att betrakta även den historievetenskapliga minneskulturen kring rösträttshögtiderna ur ett komparativt perspektiv. Den komparativa nordiska ansatsen är väl företrädd i *Allmän rösträtt*. Volymen är ett konkret bevis på att historieforskning även på minnesårens villkor kan resultera i gedigen forskning som förtjänar att nå en bred publik.

Även om författarnas syfte inte har varit att vifta med pekpinnen och föreskriva normer för eventuella rösträttsreformer i framtiden, och trots att antologin fokuserar endast på rösträtten i allmänna val som ett redskap i demokratin, ger de enskilda studierna prov på en rad konkreta exempel på genomförandet av reformer. Rösträttens utvidgande i Sverige har byggt på en mångfald av olika organisationers och individers ihärdiga aktivitet, icke att förglömma de otaliga offentliga utredningarna, vars kvarnar ofta har malt långsamt och vars resultat kan verka mindre tillfredställande i efterhand betraktat. *Allmän rösträtt* som helhetsverk är en påminnelse om styrkorna och svagheter i Sveriges demokrati – varav den allmänna rösträtten endast utgör en, men en symboliskt betydelsefull del.

Ainur Elmgren